

IETS OVER DEN DIERENRIEM

DOOR

Dr. H. VAN DE STADT.

*Sunt Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo,
Libraque, Scorpius, Arcitenens, Capri, Amphora, Pisces.*

I

Ofschoon sommigen, — en van hun standpunt met eenig recht, — mogen beweren, dat er meestal weinig nut in gelegen is zich bezig te houden met het doorsnuffelen van oude oorkonden, en het althans op natuurkundig gebied de moeite doorgaans meer beloont, wanneer men de geschriften van nieuwere schrijvers of beter nog de natuur zelve bestudeert, zoo valt het aan den anderen kant niet te ontkennen, dat voor hen, die den poëtischen kant der natuurstudie niet geheel voor de zuiver wetenschappelijke of ook voor de uitsluitend praktische zijde hebben laten varen, eene eigenaardige bekoorlijkheid gelegen is in de beschouwing van hetgeen voor vele eeuwen door de menschen is gedaan, gedacht en gevoeld. Dit tot verontschuldiging der hier volgende mededeeling, of — zoo men liever wil — compilatie.

Doordien de aarde die wij bewonen in den tijd van een jaar eenen kring rondom de zon beschrijft, zal het ons toeschijnen, dat de laatste in denzelfden tijd van het westen naar het oosten voortgaande den geheelen hemel rondloopt. De zon zal bij deze beweging noodzakelijk telkens met andere punten van den hemel moeten overeenkomen en op dien weg verschillende sterrenbeelden ontmoeten, en wanneer men deze sterrenbeelden kent, zal men daardoor alleen reeds, — zij het dan ook in ruwe trekken, — de ligging van den »zonsweg” kunnen aanwijzen.

Reeds zeer lang geleden nu heeft men den gordel van sterrenbeelden aan den hemel, in het midden waarvan zich de zonsweg of ecliptica bevindt, in twaalf deelen verdeeld, en elke dezer afdeelingen naar het sterrenbeeld benoemd, dat er geheel of voor een groot deel mede overeenkwam. Oorspronkelijk waren die 12 afdeelingen niet even groot, doch later werd de ecliptica gewoonlijk in 12 juist aan elkander gelijke vakken gesplitst, die dus elk 30° omvatten.

De geheele gordel verkreeg den naam van *dierenriem* of *zodiak*, en men wees de plaats en de beweging der zon in de ecliptica aan door op te geven, in welk sterrenbeeld van den dierenriem de zon zich op zeker tijdstip bevond en in welke orde die sterrenbeelden achtereenvolgens door de zon werden doorloopen. Ten einde dit korter aan te duiden werden de sterrenbeelden door *teekens* aangeduid, welke meestal op de eene of andere wijze met den naam of de figuur van het sterrenbeeld, dat ze moeten voorstellen, samenhangen, doch waarvan de afleiding en beteekenis thans niet meer bij allen met zekerheid is uit te maken.

Dat oorspronkelijk de teekens van den dierenriem met de door hen voorgestelde sterrenbeelden overeenstemden, is zoo goed als zeker, doch thans is dit niet meer het geval; door eene eigenaardige werking, die de zon op de afgeplatte aarde uitoefent, doch waarover hier thans niet in bijzonderheden kan worden gehandeld, verplaatst b. v. het beginpunt van het teeken *Ram*, d. i. de plaats, waar de zon in het begin der lente staat, zich langzaam aan den hemel, zoodat het thans niet meer in het sterrenbeeld *Ram* maar in dat der *Visschen* wordt aangetroffen. Dit onderscheid tusschen de plaatsing der teekens en der sterrenbeelden neemt jaar op jaar toe, en ofschoon het bedrag der verplaatsing gering is, — is zij veel te groot om bij sterrenkundige berekeningen verwaarloosd te mogen worden, en zal zij na een eenigszins lang tijdsverloop zeer merkbaar zijn. Bij eene beschouwing over den waarschijnlijksten oorsprong van de namen der beelden mag men niet verzuimen op haar te letten, en zelfs is zij voor een deel het middel geworden, om den eerbiedwaardigen ouderdom van dien beelden-gordel voor ons te ontsluiëren.

Leert hier ene scone dinc
 Ant firmament es een rine,
 Diet firmament al ommevaet;¹
 Deen side noortwaert slaet,

¹ Geheel omvangt.

Dander side drait suutwaert:
 Scripture dit al openbaert.
 In XII deelen desén cirkel
 Deelt men effen ende wel;
 Elc deel hevet een tekijn,
 Des ghi noch vroeder sult zijn.¹

Alzoo leest men in de *Natuurkunde van het Geheel-al**, gehouden voor het werk van zekeren broeder Gheraert, een leerdicht uit het laatst der 13de of het begin der 14de eeuw.²

Laat ons thans omtrent dezen »rinc» met zijne »tekijns» in eenige nadere bijzonderheden treden.

Op den 21sten Maart (of daaromtrent) treedt de zon in het teeken van den *Ram* (*Aries*). Volgens eene mythologische verklaring is dit de ram met gouden vacht, die Phryxus en zijne zuster Helle naar Colchis trachtten over te brengen. Helle verdronk bij die gelegenheid en gaf haren naam aan den Hellespont, terwijl de gouden vacht van den ram later tot den beroemden tocht der Argonauten aanleiding gaf. De ram zelf werd evenals het schip Argo aan den hemel verplaatst. Volgens eene andere mythe zou het de ram zijn, die aan BACCHUS de plaats wees, waar eene bron was en later een tempel van Jupiter Ammon verrees. Naar br. Gheraert moet de Ram dien naam dragen, omdat in den tijd van het jaar dat de zon in dit teeken treedt, zij krachtiger dan vroeger hare stralen doet schijnen, en de ram van voren, — in den kop, — bijzonder krachtig is.

Die ram es stare voren;
 After heeft hij die craft verloren;
 Also es die sonne dan;
 Want hare craft die wast h'an;
 Si hevet ghehat elene craft
 In dien winter,.....

Nog leeren wij van hem de gewichtige waarheid:

Die werelt was oec up dien tijt
 Ghemaect; des seker sijt.

¹ Waarvan gij nog meer zult te weten komen.

² Uitgegeven door J. CLARISSE, in de *Werken van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden*, 1847.

Het teeken van den Ram is ♈ en stelt waarschijnlijk zoo eenvoudig mogelijk twee ramshoornen voor.

Het tweede teeken van den dierenriem is de *Stier (Taurus)*, volgens de Grieksche mythologie niets meer of minder dan de melkwitte stier, waarin Jupiter zich veranderde om Europa, de dochter van Agenor, te schaken. De Pleiaden of het Zevengesternte, dat op den schouder van het sterrenbeeld is geplaatst, zijn zeven zusters, de dochters van Atlas, den hemeldrager, wien door Perseus het hoofd van Medusa werd voorgehouden, zoodat hij tot een gebergte versteende. Doch slechts goede oogen zagen zeven sterren in de Pleiaden, gewoonlijk waren er slechts zes zichtbaar¹: Merope schaamde zich als de eenige der zusters, die geen' godenzoon tot gemaal had gekregen. Naar br. Gheraert is de Stier zijnen oorsprong verschuldigd aan zijne kracht, want de hitte der zon vermeerderdt.

Om dat die stier es starker vele
 Dan die ram, seitmen vele.
 Men gaat dan ere² berch en dal
 Metten stiere over al.

Het teeken ♊ verbeeldt een stierenkop; het sterrenbeeld bestaat dan ook trouwens alleen uit de voorste helft van eenen stier.

Op den Stier volgen de *Tweelingen (Gemini)*.

Darde tekijn heet twilinc;
 Dats een twivoudige dinc.
 Dobbels es der sonnen cracht,
 Jegheus datsi hevet gewracht.³

Naar de Grieksche godenleer zijn het Castor en Pollux, de beschermers der zeelieden, de beroemde zonen van Jupiter en Leda en broeders van de schoone Helena. Naar eene Egyptische mythe zijn het Horus en Bubastis, die door Isis aan eene wolvin werden toevertrouwd; op de Egyptische hemelspheren zijn de Tweelingen dan ook door eene mannelijke en eene vrouwelijke figuur voorgesteld. Het teeken is ♊ en behoeft geene nadere verklaring.

Op den 21sten Juni bereikt de zon hare grootste noordelijke afwij-

¹ Quae septem dici, sex tamen esse solent. OVIDIUS.

² Ploegen.

³ In vergelijking met hetgeen zij vroeger in 't jaar kon uitwerken (heeft gewracht).

king van den evenaar des hemels, en de dagen bereiken in het noordelijk halfrond de grootste lengte; op dit tijdstip treedt de zon in het teeken van den *Kreeft* (*Cancer*), en keert tot den evenaar terug; daar nu volgens eene algemeen verspreide, doch overigens onjuiste meening de kreeften altijd achteruit loopen, scheen dit dier een geschikt symbool van het achteruitgaan van den dag op te leveren.

Tfierde tekijn (dat es waer)
 Heet crabbe; want alse daer
 Die sonne comt, si nemmeer clemmen¹ can,
 Ende moet nederwaert gaen dan;
 Ghelike dat die crabbe doet,
 Die afteruut set sinen voet.

Overigens leert de mythologie dat *Cancer* de kreeft zou zijn, die door Juno op Hercules werd afgezonden, toen hij met de Lernaëische slang in gevecht was en die den held in den hiel beet. Het teeken wordt gewoonlijk voor eene afbeelding van twee kreeftscharen gehouden, ofschoon er wel eenige phantasie toe behoort om die daaruit te herkennen.

Het vijfde teeken van den dierenriem is dat van den *Leeuw* (*Leo*), gewoonlijk als het zinnebeeld van kracht voorgesteld, om de groote hitte in dien tijd van het jaar (Juli—Augustus) aan te duiden. De mythologie maakt er den Nemeïschen leeuw van, en stelt derhalve ook dit sterrenbeeld met een der heldenfeiten van Hercules in verband. Reeds lang voor den bloeitijd der Grieksche mythenleer bestond dit sterrenbeeld echter in Egypte, zooals ook de geheele oorsprong van den zodiak in dat land schijnt te moeten worden gezocht. Op de sterrenkaarten werd de Leeuw met een' sterk gekrunkelden staart voorgesteld en het teeken is daarmede overeenkomstig . Broeder Gheraert zegt er onder meer dit van:

Tfijfte tekijn heet liebaert,
 En hevet enen fellen staert.
 Heet ist boven allen dieren
 Fel ende onghehieren.²
 Also ist vander sonnen,
 Alsi d'in comt gheronnen.³
 Die tijt wort droghe en heet,
 En doet menighe mensche leet.

¹ Klimmen, stijgen.

² Vreeselijk.

³ Als zij in haren loop dit teeken bereikt.

Omstreeks den 23sten Augustus komt de zon in het teeken van de *Maagd* (*Virgo*). De beteekenis van het sterrenbeeld van dien naam wordt op velerlei wijze aangegeven. Volgens sommigen is het Ceres, de godin van den oogst, terwijl het volgens eene andere mythe de maagd Erigone, de dochter van Icarius, zou voorstellen. Icarius had Bacchus op diens rondreise door Attica op gastvrije wijze ontvangen en werd daarvoor door den god met het geschenk van den wijnstok beloond. Ten einde nu den wijnbouw overal ingang te verschaffen reed Icarius met eenen wagen met wijnzakken beladen rond en verdeelde de goddelijke gave onder herders en landbouwers; toen echter eenigen dezer zich al te veel aan den nieuwen drank hadden te goed gedaan, hielden hunne kameraden hen voor vergiftigd en sloegen Icarius dood. Erigone zocht met haren getrouwen hond Maera, haren vader en vond eindelijk zijn graf onder eenen boom, waaraan zij zich uit wanhoop ophing. De goden hadden medelijden met de acteurs in dit drama en verplaatsten Icarius (als *Boötes*), Erigone, Maera (*Groote Hond*) en zelfs den wijnbeker aan den hemel.

Nog een ander verhaal stelt ons de *Maagd* voor als Dike (de rechtvaardigheid), de zuster van Eunomia (de wettelijke orde) en Irene (de vrede) en de moeder van Hesychia (de rust). In de gouden eeuw woonde zij onder de menschen, doch later, toen deze al slechter en slechter werden, toen ze elkander voortdurend beoorloogden, vluchtte zij van de aarde weg en prijkt thans met haar schitterend sterrenkleed aan den hemel: hare *Weegschaal* (het volgende teeken) ligt aan hare voeten. Het teeken van *Virgo* is ♍; eene waarschijnlijke beteekenis daarvan is mij onbekend, want de meening van sommigen, dat het uit de eerste letters der beide lettergrepen van het grieksche woord nymphe (ons nimf) zou gevormd zijn, schijnt mij vrij gewaagd.

Broeder Gheraert weet van de »maget» niet veel meer te zeggen, dan dat zij is

Vul van gestadicheden, ¹
 Ende oec van ripen seden. ²
 Also es die tijt dan.
 Want die vrucht en wast nemmeer an:
 Mer si gaet ripen allen tijt.
 Dits na alf oest; ³ des seker sijt.

¹ Bedaard, zichzelfe gelijk.

² Tot rijpheid gekomen (volwassen).

³ Oogstmaand.

Wanneer de zon (23 September) in het teeken van de *Weegschaal* (*Libra*) komt, zijn dag en nacht overal op aarde even lang.

Tsevende tekijn, dats waghescalc.
Want men weet dan wale,
Dat die dach es dan even lanc
Jegen dien nacht, in dien ganc.
Die erefst gaat dan inne,
Na astronomie zinne.¹

PTOLEMAEUS beschouwde echter de sterren van de *Weegschaal* als te behoreen tot den *Schorpioen*, en VERGILIUS maakt er met hoofdsche vleierij de weegschaal der gerechtigheid van Keizer AUGUSTUS van. Het teeken is ♎ en beteekent waarschijnlijk het juk eener balans. Op sommige Egyptische sferen vindt men in plaats van eene balans eenen meetstok afgebeeld.

Volgt de *Schorpioen* (*Scorpius*), het venijnige monster, dat door *Orion* werd gedood, of volgens eene andere overleving omgekeerd dezen held doodde.

Tachtende tekijn heet scorpioen,
Verstaen wil ic u dat doen.
Metten sterte venijn dat ghevet:
Die tijt oec die nature hevet.
Want int ende van dien daghe
Wordet cout dan alle slaghe.

In Egypte stond de scorpioen daarentegen juist met groote hitte in verband. Het teeken is ♏ , vrij onverstaanbaar.

Het negende teeken van den dierenriem is de *Schutter* (*Sagittarius*), waarschijnlijk eene toespeling op den jachtijd. Broeder Gheraert maakt er echter een schutter van,

Dat sciet ons, vor swinters coude,
Mit haghel, mit snee, also houde.

Op hemelglobes wordt de Schutter of *Boogdrager* (*Arcitenens*) voorgesteld als een Centaur, half mensch, half paard, en eene mythe maakt er een' behendigen boogschutter van, die zijnen zoon, welke door eenen scorpioen was aangevallen en werd medegevoerd (!), door een goed gemikt schot wist te bevrijden. Het teeken is een vliegende pijl $\rightarrow$, en behoeft geene verklaring.

¹ Zooals de astronomie leert.

De zon heeft thans hare grootste zuidelijke afwijking van den evenaar, en daardoor hare geringste middaghoogte voor het noordelijk half rond bereikt; van nu af zal zij weder klimmen en treedt dan ook in het teeken van den *Steenbok* (*Capricornus*), een dier, dat rotsen beklautert. Eene andere verklaring zegt echter, dat het de geit Amalthea is, die Jupiter op Creta zoogde, toen deze door zijne moeder Rhea verborgen werd gehouden voor Saturnus, zijnen vader, die om eene oude godspraak te schande te maken gewoon was zijne kinderen terstond na de geboorte op te eten. Bij de geboorte van Jupiter wist Rhea echter den onmenschenlijken vader een' steen in plaats van den jonggeborene te doen verzwelgen en zoo den jeugdigen god te redden.

Gewoonlijk wordt *Capricornus* met eenen vischstaart voorgesteld en het teeken γ schijnt daarmede in verband te staan; sommigen echter meenen dit teeken te moeten te beschouwen als eene samenstelling der letters τ (tau) en ρ (rho), de eerste letters van het grieksche woord *tragos* (bok).

Bij Gheraert is de vischstaart in dien van eene slang veranderd, die door hevige koude »elkeen deert.”

Tiende tekijn hiet capricornus
 Dats een dier, en hiet aldus,
 After tserpent, en voren gheit
 Ist, dat men wel weit
 Alsi die gheit hieten sal,
 Heffet si haer hoeft up al.
 Also doet die sonne dan
 Si gaet climmen vorwaert an:
 Mar after uut haer steert
 Van couden hi elken deert.
 Die winter neemt d' sijn beghin,
 Ende gaet, na astronomie, d' in.
 Et es oec die corste dach
 Daer bi, dat men wel sien mach.

Als elfde teeken heeft men den *Waterman* (*Aquarius*).

Tellefste tekijn dat es (nu hort!)
 Aquarius, in duutsche wort
 Tote¹, want si ten watre behort.
 Als die sonne comt in dat,
 Et reghent dan ende is nat.

¹ Tuit of kan.

Op de Egyptische sferen vindt men een staand persoon afgebeeld, die water uit eene kruik of kan schenkt en misschien is het daaraan toe te schrijven, dat de Grieken er wel eens Ganymedes, den schenker der goden, van hebben gemaakt. Het teeken is en stelt eenen golven-den waterstroom voor.

Op den 19^{den} Februari eindelijk komt de zon in het teeken der *Visschen* (*Pisces*), hetgeen volgens velen ook weder wijst op regen en koude, zooals b. v. bij meergemelden broeder Gheraert:

Twalefste tekijn visch es.
 Ghi moghet mi gheloven des,
 Datsi cout sijn ende wac. ¹
 Die tijt doet oec onghemac
 Den luden, van reghen ende coude
 Ende ander pine menich foude.

Eene grieksche mythe brengt wat meer poëzie in de *Visschen*, door te vermelden, dat het Venus en haar zoon Cupido zijn, die voor eenen reus vluchtende, zich in eene rivier stortten en tijdelijk in visschen veranderden. Het teeken is , en stelt twee ruggelings tegen elkander geplaatste visschen voor.

En hiermede zijn we den »rinc'' rond en wenschen in het tweede gedeelte over eene poging te spreken, die men heeft aangewend, om eene samenhangende, afgeronde verklaring van den dierenriem in zijn geheel te geven.

II

Zijn in het voorafgaande eenige der verklaringen medegedeeld, die men omtrent het bestaan en de beteekenis der sterrenbeelden van den dierenriem heeft in het midden gebracht, zoo vormen toch die verklaringen geen aaneengesloten geheel en dragen duidelijk de sporen van groote anachronismen.

Het geven van eene eenigszins volledige verklaring van den dierenriem is op verschillende wijze beproefd, doch men kan niet zeggen, dat eene dier pogingen in alle opzichten geslaagd is; het naast aan de waarheid komt misschien de verklaring van VON KLOEDEN (1848), die naar aanleiding der eigenaardige voorstellingen van den dieren-

¹ Nat.

riem, welke men aan de wanden der ruïnen van Denderah en Esneh in Opper-Egypte gevonden heeft, is opgemaakt. In elk geval heeft zij het groote voordeel, dat zij wezenlijk samenhang brengt in de bonte reeks van wezens, door de phantasie der Ouden rondom den zonsweg gegroepeerd.

Naar de meening van VON KLOEDEN zijn de teekens van den dierenriem, zooals die thans nog worden gebruikt, in Egypte ontstaan en heeft men den zodiak met beelden bedekt door te letten op de sterren, die *tegenover* de zon aan den hemel stonden en dus korten tijd voor of na haren ondergang opkwamen; men merke op, dat bij deze wijze van verklaring reeds terstond van een geheel ander beginsel wordt uitgegaan, dan bij andere verklaringen is gevolgd: bij deze laatste toch vestigt men vooral of nitsluitend de aandacht op de sterrenbeelden, waarin de zon zelve staat, en die dus juist daardoor in den tijd van het jaar, waarop het beeld betrekking zou moeten hebben, geheel onzichtbaar zijn, terwijl bij VON KLOEDEN de in elk jaargetijde *zichtbaar wordende* gesternten met de gesteldheid van de lucht, van het weder, van den bodem, enz. worden in verband gebracht. Dat dit reeds op zichzelf eene hoogere waarschijnlijkheid aan zijne wijze van beschouwing geeft, valt dunkt mij niet te ontkennen.

Voor ik nu echter overga tot het mededeelen der beteekenis, welke volgens genoemden onderzoeker aan de verschillende beelden van den dierenriem is te hechten, moet ik nog doen opmerken, dat de Egyptenaren gewoon waren hun jaar te doen beginnen, wanneer de ster *Thoth* (*Sothis*, thans *Sirius*, α van den Grooten Hond) uit de zonnestralen te voorschijn trad, terwijl tevens eene eigenaardige verdeeling des jaars in drie jaargetijden of tijdvakken in Egypte in gebruik was. Deze bijzondere wijze van het jaar te verdeelen had haren oorsprong te danken aan de omstandigheid, dat niet zoozeer de zon, maar veeleer de Nijl met zijne regelmatigge, vruchtbaarheid aanbrenge overstromingen de werkzaamheden van den landbouwer regelde. Deze drie jaargetijden (tetrameniën) waren dan ongeveer, 1°. dat der *overstroming*, hetwelk ongeveer met den langsten dag of liever met het zomersolstitium begon, 2°. dat van *groei* en *wasdom*, en 3°. dat van den *oogst*.

In de eerste maand der overstroming (*Thoth*) kwam kort na zons-
ondergang het sterrenbeeld van den *Steenbok* in het oosten op en stelde symbolisch het stijgen der wateren van den Nijl voor; bij den eersten

blik schijnt wel is waar dit in verband brengen van het klauteren van den Steenbok met het stijgen van het water vrij willekeurig, maar daartegenover staat het feit, dat de Steenbok op den Egyptischen dierenriem, — zooals trouwens thans nog, — met eenen vischstaart werd afgebeeld.

In de tweede maand der overstroming (*Paophi*) bereikte de Nijl zijne grootste hoogte; geheel het Nijldal was dan als het ware een groot meer, waaruit slechts enkele hoogere gedeelten met steden en dorpen gekroond zich verhieven. Het sterrenbeeld en teeken van den *Waterman* is daarmede in overeenstemming.

In de derde maand der overstroming (*Athyr*) begon het water te dalen, doch liet tegen het einde der maand in de lagere gedeelten des lands meren en vijvers achter, die gaandeweg kleiner werden en van visschen wemelden. Werkelijk komen ook thans nog met de wateren van den Nijl groote scharen kleinere en grootere visschen naar Egypte, welke na het terugwijken van het water in poelen en vijvers terugblijven en in massa worden gevangen en gegeten. Zoo was dan het einde der maand Athyr de tijd der vischvangst, en op den Egyptischen dierenriem vindt men dan ook twee door eenen V-vormigen band vereenigde *Visschen*.

In de laatste maand der overstroming (*Choiaik*) trad het water geheel binnen zijne oevers terug en uit het slijk ontwikkelden zich in ongelooflijk korten tijd saprijke en welriekende planten. De tijd der weide was aangebroken, en de *Ram* strekte daarvan tot zinnebeeld.

Nu begonnen de maanden van groei en wasdom voor Egypte. In de maand *Tybi* begon de akkerbouw, de grond werd met stieren beploegd en alles wat handen had was op het veld; in dezen tijd verscheen des avonds in het oosten de schoone groep der Pleiaden, weldra door de Hyaden en Aldebaran gevolgd, aan den hemel. De Egyptenaren maakten van deze sterrengroep het symbool van den akkerbouw onder dé gedaante van eenen *Stier*. Later werd niet meer het geheele dier, doch slechts een stierenkop voorgesteld, zooals thans nog geschiedt.

In de tweede maand van den wasdom (*Mechir*) was alles groeiende en bloeiende; de aarde vertoonde zich in haar schoonste kleed en een nieuw leven doorstroomde den mensch. Op dit tijdstip werden de meeste huwelijken gesloten en geen wonder dus, dat men de nu te voorschijn tredende sterren van den dierenriem in het beeld van een bruidspaar

kleepte, zooals men het dan ook op de Egyptische sferen vindt afgebeeld. Later is hiervan door de Grieken het beeld der *Tweelingen* gemaakt.

De derde maand van den wasdom (*Phamenoth*) vertoonde de velden in meer ontwikkelden, doch overigens weinig veranderden toestand, doch de zon, die zich tot aan het einde der vorige maand steeds meer zuidwaarts had bewogen en daardoor de dagen korter en de nachten langer had gemaakt, keerde thans terug naar het noorden; evenals bijna overal werd die terugkeer der zon feestelijk gevierd.

Doch hoe nu hier tot den *Kreeft* te komen?

In Egypte leeft een geslacht van kevers (*Ateuchus*), dat in meer dan eene soort daar voorkomt en de eigenaardige gewoonte heeft om de eieren, waaruit eene nieuwe generatie zal voorkomen, in ballen van mest op te sluiten. Deze mestballen, die tevens tot voedsel van het jeugdige dier moeten dienen, worden in daartoe gegraven vrij diepe holen geworpen, waar de jeugdige larve in veiligheid haren eersten levenstijd doorbrengt.

Deze kever nu speelt in de dierenvereering der oude Egyptenaren eene niet onbelangrijke rol; het was een heilig dier en werd als het zinnebeeld der zon en der kracht, dikwijls in reusachtige afmetingen uit steen gehouwen (zoogenaamde *Scarabaeën*), in hunne tempels geplaatst. Dikwijls vindt men den kever met twee kogels, een grooteren, de zon, tusschen de voorpooten en een' kleineren, de aarde, tusschen de achterpooten voorgesteld, welke kogels hij dichter bij elkander schijnt te willen brengen.

De omstandigheid, dat de genoemde kever zijne mestballen, die veel grooter zijn dan hij zelf, achteruitgaande verplaatst, maakte hem misschien in de oogen der Egyptenaren niet ongeschikt om het teruggaan der zon aan te duiden, en niet onwaarschijnlijk worden door het teeken twee pooten van den kever voorgesteld, die bezig zijn de bedoelde mestballen voort te duwen. Hoe nu later uit den *Ateuchus* een *Kreeft* is gegroeid, is een zoölogisch en archaeologisch raadsel.

Eindelijk verscheen de vierde en laatste maand van den wasdom (*Parmuthi*). De kracht der zon keerde terug en de vruchten rijpten op den akker; de kleur der aarde veranderde van groen in geel en de krachtiger stralen der zon begonnen hunnen zengenden invloed op het thans drogere land te doen gevoelen. Het beeld der woestijn, de *Leeuw*, verscheen uit de zonnestralen.

Na den tijd van groei en bloei volgde die van den oogst. In de maand *Pachom*, de eerste van den oogst, was alles rijkelijk voorhanden; de aarde was eene zorgvuldige voedster gelijk en de thans zichtbaar wordende sterren werden daarom voorgesteld als eene vrouwelijke figuur met eene korenaar (*Spica*) in de hand. De Grieken gaven haar nog bovendien eene sikkel en stelden haar met de godin *Demeter* (*Ceres*) in verband; de vleugels, waarmede de *Maagd* thans veelal wordt afgebeeld, zijn van later datum.

In de tweede maand van den oogst (*Payni*) werd deze voortgezet en de vrucht ter markt gebracht. De zon was tot den evenaar teruggekeerd, en dag en nacht waren aan elkander gelijk. Of de *Weegschaal* op het ruime gebruik, dat op dit tijdstip van het jaar van dit werktuig gemaakt werd, dan wel op de gelijkheid van dag en nacht betrekking heeft, laat ik onbeslist. Slechts verdient nog vermelding dat op den Egyptischen dierenriem niet altijd een weegschaal, maar ook wel een persoon met eenen maatstok in de hand wordt afgebeeld.

In de maand *Epiphi* naderde de zon in Egypte het Zenith en de hitte nam toe; — de voor giftig gehouden Chamsin woei verstikkend uit het zuidwesten en de droge lucht werd met stof en woestijnzand gevuld. Dit was de onaangenaamste tijd van het jaar; de geest van het kwade, Typhon, had de overhand, en de giftige *Schorpioen*, aan hem gewijd, verscheen in den avond aan den gezichteinder.

De laatste maand van het jaar (*Mesori*) is de maand der noordelijke winden; deze luchtstroomen, met waterdamp uit de Middellandsche zee beladen, jagen over het land, men ziet de wolken in snelle vlucht naar het zuiden snellen om daar hunne waterdampen af te geven en een nieuw zwellen van den Nijl voor te bereiden. Dit voorwaarts snellen der wolken hebben de Egyptenaren misschien onder het beeld van eenen ruiter willen voorstellen, die eenen pijl afschiet, d. i. van eenen *Schutter*.

In hoeverre nu de hier medegedeelde verklaring van den dierenriem door VON KLOEDEN den toets der kritiek in alle opzichten kan doorstaan, zal ik niet beslissen. In elk geval geeft zij van de meeste beelden eene tamelijk ongedwongen verklaring en verhoogt de waarschijnlijkheid zeer, dat de dierenriem, zooals wij dien thans nog gebruiken, in het aloude Egypte werd uitgedacht.

Ten slotte zij hier nog medegedeeld, dat de verdeeling van den zonsweg in twaalf afdeelingen ook bij andere volken veelvuldig wordt aangetroffen, hetgeen zich uit de omstandigheid laat verklaren, dat

de maan nagenoeg twaalf malen in een jaar hare verschillende schijn-gestalten aan ons vertoont, waardoor eene verdeeling van het jaar in twaalf maanden voor de hand lag. Zoo heeft men o. a. sedert den oudsten tijd bij de Chineezzen eenen dierenriem met twaalf afdeelingen, die echter met de Egyptische niet overeenkomen; wij vinden daar namelijk den zonsweg door *Muis*, *Koe*, *Tijger*, *Konijn*, *Draak*, *Slang*, *Paard*, *Ram*, *Aap*, *Hen*, *Hond* en *Varken* gerepresenteerd. Of er eenige poëzie in deze reeks van beelden gelegen is en welk stelsel van symboliek er aan ten grondslag ligt, moet ik aan meer bevoegden overlaten te beslissen.

Arnhem, 4 Juni 1886.